

JOAQUIM FOLCH I TORRES

MEDITACIONS SOBRE
LA ARQUITECTURA

PUBLICACIONS DE «LA REVISTA»

BARCELONA

MCMXVII

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Biblioteques

1500450640

JOAQUIM FOLCH I TORRES

MEDITACIONS SOBRE
LA ARQUITECTURA

LA REVISTA
BARCELONA
M C M X V I

R.42.410

A D. Carles Prats i Gual, guaf
paternal, eminent escrítor
d'art i director de
la cultura artística de
Barcelona.

Afectuosament
L. Santor. 11 - Fe 16.

Les pedres que no eren res
en el cor de les muntanyes
i es tornaren catedral...

I

DE L'HOME A LA NATURA I DE LA NATURA
A LA ARQUITECTURA.

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

VENTURÓS l'home al qual les coses del paisatge li són com unes dolcíssimes germanes, i ell se sab i se sent part en aquesta joiosa família natural, els membres de la qual viuen i moren donant la delícia de la llur presència i la fondària de la llur expressió a la buidor immensa del cel blau.

Els diàlegs dels millors amics i la carícia avellutada de l'amor solament poden ésser comparats amb el goig d'aquesta silenciosa amistat de l'home i la natura, en la qual trobem les resquícies agredolces d'un

antic i noble parentiu que ens ve guarnit d'una enramada de records de la infantesa; però d'una infantesa molt antiga que se'n va enllà de la nostra vida corporal i s'enfonsa endins la terra originaria d'on va sortir la nostra noble niçaga.

Qui s'hagi aturat un punt a meditar la fondaria de l'aliança de l'home amb la natura comprendrà bé que aquesta amistat respòn a un principi de gravetat del nostre esperit. D'ella eixírem i fórem com a germans sortosos acaronats per la mà de Déu qui ens va alçar a reialesa, però que, com el rei de l'antiga rondalla, ve un dia que sentim l'anyorament del jas nadiu i assaborim amb gran plaer la rústica sentor de les cambres pairals on encara les nostres velles germanes, les humils comaretes, hi trafiquen com abans, amb el mateix aire del nostre temps i amb els vestits que foren propis a la nostra primaria condició. I aleshores sentim que ens puja al cor un glop de pietat per totes aquelles coses tan nostres i

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

tan oblidades, i resseguim la vella hisenda amb una amorosa consternació: aquí la casa amb les finestres que miren de lluny, aquí el camí i aquell altre camí... i l'arbre, i el rierol, i el ca fidel vora la porta, i totes les altres coses que són del nostre fons: la olor, la forma, la remor, el gust... Un desig, un foll desig de reintegrar-te a les coses te pren des d'aleshores els sentits, i el teu ésser, així confós en l'element primari, te sembla com una metamòrfossi gloriosa, quelcom com l'arbre qui de la arrel obscura ha passat a la joiosa perfecció de la flor. I és a dalt de la branca on la corola de l'esperit se bada, d'on devalla la noble facultat de comprendre i estimar totes les coses que et volten.

Es aquesta facultat divina la que es posa a dialogar amb ço que té al voltant, i ho fa amb una veu manyaga i tendre com la del pastor infant quan parla amb els xais més blancs de la ramada. Hi ha en aquesta reintegració un amorós desig de conversar amb

les coses, de resseguir-les una a una, i en totes elles l'esperit hi troba una companyia suau i refiada, i res és sord al teu crit, perquè el crit és el nom de cada una on va concretada la seva condició; i res és sord a la teva veu, perquè en ella les coses hi retroben el to familiar; i en el diàleg que s'estableix elles hi van desfent-se les entranyes per a posar-te-les a les mans, car volen que s'és tu l'amo i senyor dels seus secrets més obscurs i de les seves més fines pudiqueses.

Aleshores ets Rei, perquè el Rei ha d'ésser sortit del reialme, ha d'ésser alguna cosa de la seva pasta obscura que s'és alçada a dignitat major, però cosa del reialme a la fi. No serà Rei aquell qui, oblidadiç del seu origen, s'estigui assegut en l'escambell de la seva dignitat sense tenir contacte amb ço de'l qual ell n'és la excelencia. Rei dels homes serà aquell qui sia més home que els altres i no pas aquell qui, en la funció reial, oblida's de la seva natura. Així nosaltres som reis de les coses, per tal

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

de tenir amb les coses un origen comú i d'ésser, en certa manera, sortits d'elles. Cosa som més alta que les altres, però amb l'arrel ben enfonsada en la terra original, perquè tot això que de més alt tenim en relació a les coses rígides sia quantitat acumulada de la seva perfecció.

Aleshores baixen a posar-se sobre el mantell i el ròssec del nostre esperit les estrelles del cel i les flors de la prada; i els camps s'endrecen com per a donar als teus ulls un bell espectacle, fent mudances i trasmudances d'una rara delicadesa. I surt el sol per a tu i per a tu la lluna, i els herbeis tendres a l'hivern i les pompes frondoses a l'estiu que a la tardor s'enrosseixen; i les muntanyes a dalt se fan morades, i colen els rius d'argent fins a la mar qui eternament per tu sospira.

Mai els teus ulls mortals no podràn abraçar el confí del teu reialme. Tu ets el centre entorn del qual la natura va desplegant els vels innumbrables de les seves meravelles, i segueixes amb una delicada pietat pater-

nal el moure's de tot ço qui és vivent, i tot te reconeix i et somriu des del fons de la seva presencia; i en el camp llaurat, i en la casa llunyana, i en l'obrador, encara les coses del paisatge te fan la muda senyal intelligent, i trobes la pedra de la muntanya en el caire del monument, i l'aigua joiosa de les cascates en la canella de la Plaça Urbana, com a antigues germanes que deixes humils i pageses en la casa paterna i ara les trobes ascendides pel mestratge de l'home a una nova categoria de perfecció i de gracia.

II.
LA VIDA

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

Els objectes que poblen el nostre món provenen tots del fons de la natura, i aquell qui els vulgui conèixer d'una manera profunda caldrà que vagi a la natura. En realitat, ço que nomenem creació en els termes de l'art, ço que nomenem construcció en els termes d'ofici, no és, en el fons, altra cosa que la potencialització de les coses de la natura, llur ascensió a un nou estat per al qual elles posseeixen indiscutibles facultats.

En tot objecte reconeixeràs que la mate-

ria amb què ha estat construït és la que posseeix les facultats de l'objecte, i que l'home no ha estat pas el creador d'aquestes facultats, sinó que tot simplement s'ha limitat a organitzar-les per a conduir-les a un fi; i això de tal manera, que aquesta valor orgànica extrínseca de l'objecte esdevé intrínseca tan bon punt l'objecte és eixit de la mà de l'home, ja que aquest pren una veritable realitat personal i subsisteix independentment de l'home i àdhuc contra la seva voluntat.

Les formes del món constructiu no són, en realitat, una creació humana, sinó una nova disposició de les facultats reals de la matèria, és a dir, una nova etapa de la llur existència. L'arbre que ha esdevingut cadira no fa més que transformar les seves aptituds intrínseques, adreçant-les a una nova i més alta finalitat que aquella que havia determinat la seva forma en el món vegetal. L'arbre en la natura vivia per a morir, i la seva forma resultant de l'actitut vital repre-

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

sentava una activitat passiva, mentre que la seva nova forma representa en la cadira un acte de voluntat organitzadora i una facultat intrínseca de subsistir en la organització, per a portar la seva existencia a una nova i més alta finalitat.

Convé no desconèixer la profunda realitat d'aquest fet. Les coses de la natura no són, per a l'home creador, materies per mitjà de les quals l'home edifica i converteix en realitat una abstracció, sinó cossos vius que mantenen la llur latència i les llurs facultats a través les més diverses disposicions, realitats concretes que s'imposen al llur esperit i al llur cos, de les quals tota creació deu partir, tal com les branques i les floracions més excelses parteixen de la realitat vital de la llavor. Per això l'home, en la obra d'art, no ha d'intentar mai la expressió de la seva subjectivitat pel mitjà de les materies. L'art que ha intentat això és el que ha hagut d'acudir necessàriament a la representació. La obra d'art veritable no és pas aquella

que ens expressa coses humanes pel mitjà de les materies, sinó aquella en la qual les materies són elevades a l'alta valor d'expressió humana.

L'art no va de dins a fòra de l'individu. El fet artístic és essencialment una copulació humana de les materies, una fecundació que hi desvetlla les facultats germinals i les posa en moviment. Així el ver poeta serà no aquell qui digui coses amb la paraula, sinó aquell qui doni a la paraula una potencia d'expressió capaç de revelar les realitats intrínseques del verb. Així el músic no és el qui descriu amb sons els seus sentiments o les seves idees, sinó aquell qui promogui en la realitat del sò una activitat harmònica expressiva. Així l'arquitecte no serà aquell qui expressi un sentiment abstracte de grandesa amb les pedres, sinó aquell qui doni a les pedres una activitat expressiva del seu acte constructiu; i serà el pintor, no aquell qui amb colors i imatges explica histories i sentiments o

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

idees, sinó aquell qui doni als colors i a les imatges reals una qualitat expressiva de la seva realitat, com l'escultor serà no aquell qui expressa els seus sentiments pel mitjà de la pedra, sinó aquell qui elevi la pedra a categoria expressiva.

Cada materia porta en el seu cor una possibilitat d'esdevenir immortal, una potencia capaç d'elevant-se a l'incommensurable, i és aquesta potencia real de les coses ço que l'artista ha de desvetllar i activar en elles. Aleshores la creació artística serà una veritable funció creadora. El món s'enriqueix amb un nou ésser expressiu, i no pas amb una fantasmagòrica representació de coses cerebrals mortes. El món i la vida s'enriqueixen no de les representacions, sinó de les realitats, i en el compliment d'aquesta llei, que és la veritable llei de l'art, veiem com l'artista actúa de creador veritable i que, en el fet artístic, bé que en una esfera més baixa, es repeteix el fet de la Creació, car si Déu fecunda la terra i la potencialit-

za fins a Ell en l'home fet a sa semblança, així l'home creador fecunda les coses i les potencialitza fins a ell en l'objecte dotat d'una facultat expressiva.

Perquè l'objecte, el monument, l'obra d'art, és, en realitat, un ésser expressiu amb el qual parlem, amb el qual dialoga el nostre esperit. L'home cap a Déu i les coses cap a l'home. Heu's-aquí l'activitat harmònica de la vida ascendint cap a la perfecció infinita.

L'art per això deu moure's dins el més concret i absolut objectivisme, fugint dels cerebralismes expressats, dels subjectivismes que, mancats de possible plasmació, es valen de la escenografia. Es aquesta de l'art representatiu la falsa via de l'art. La obra no ha d'ésser una imatge, sinó un ésser nou. La obra no ha d'ésser una representació, sinó una realitat. La obra no ha d'ésser un reflexe, sinó una latència. Tal fou el temple grec. En ell veiem la materia elevada a la màxima possibilitat de bellesa, la realitat del fet constructiu exaltada a la se-

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

va més alta potencia. Ni una sola forma inventada. De l'Haereon d'Olimpia al Parthenon no hi ha més que la elaboració lenta de les realitats constructives prosseguida per quatre o cinc generacions. Així nasqué la catedral gòtica, filla d'una aplicació concreta dels humils treballadors a resoldre els problemes que la realitat plantejava, a modificar les formes de l'art romànic format pel sediment de dues tradicions artístiques històriques, a les quals la natura venia a combatre amb la seva incontestable realitat.

L'art no crea formes, sinó realitats. Les formes artístiques són la conseqüència de la vitalitat dels nous éssers produïts. La materia organitzada viu i actúa, i la seva energia latent, la seva actitud vital, és ço que determina la forma. Es precis no oblidar aquesta realitat de les coses d'art, i avançar pel camí del nostre ofici amb amor i humilitat, pensant que tot ço que s'alça al davant nostre en l'hora de la creació són substancies adormides en el si de la materia

que nosaltres hem de desvetllar. Fecundar la realitat, fent que totes aquelles coses que anaven de la vida a la mort, passives sota la llur inercia vital, s'alcin ara, camí d'una vida més alta. Així compendrem que la veritable naturalesa de la obra d'art és la d'un estat perfecte de la materia, i l'art és l'acte a l'impuls del qual es produeix aquesta evolució cap al nou estat.

Es de la materia en acció vers una finalitat determinada que surt la obra d'art, i en ella apareix la forma. La forma del monument és una actitud de les materies cap a la vida de l'edifici, i per tal devem considerar la obra arquitectònica i els objectes construïts, com a éssers vius, demanant llur ingrès dins el reialme del que és vivent.

El monument té un dret indiscutible a ingressar en la esfera de les coses vives, perquè en ell s'observen les facultats orgàniques necessàries per a la seva subsistència en el món, i en ell observem ço que distingeix els éssers vius, que és la subjecció o

---

MEDIACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

la relació amb les circumstàncies; i si en realitat el monument no té com els éssers animats el dò de la multiplicitat d'actituts propi a l'home i la bestia, té, en canvi, una qualitat compensadora, i és que, si ells van formant llur organisme a través de les circumstàncies, i és del fregadiç del cos amb la necessitat que l'orgue i la facultat neixen i es desenrotllen, el monument és al nèixer una anticipació a totes les possibles circumstàncies, i, si en ell no hi ha el dò de la mobilitat creadora d'actituts, té, en canvi, la qualitat d'ésser una suma d'actituts.

La obra d'art és el resultat d'un procés vital i és una realitat nova, que ocupa el seu lloc en el món i compleix el seu acte en la vida, que expressa pel mitjà de la seva forma. Ella viu en mig de les coses del món que van adelerades a complir llur fi, portant cada una d'elles l'actitut que és l'eina amb la qual van a complir-la.

III

LA FORMA

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

AQUEST acte vital que realitzen les matèries anant del no res cap a l'ésser, té una conseqüència fatal i immediata que és la de la forma. La forma és el medi sensible de reconeixença de l'acte i de la individualitat del nou ésser constructiu. La forma és el resplendor de la acció. Pel mitjà d'ella, el nostre esperit reconeix les qualitats i la natura de quiscuna de les coses que poblen el món i viu en diàleg constant amb aquestes mil individualitats diverses que van, quiscuna moguda per la seva dèria, adelerades cap al llur existir.

L'arc dalt de les ruïnes aguanta sa forma que és la seva mateixa existencia. Forma i vida són una sola i única cosa, perquè la vida és una actitud contra les circumstancies i la actitud és el motor de les formes. Essencialment, l'art no crea les formes, sinó que aquestes neixen com una resultant del fet vital de la materia a l'ésser conduïda a una organització altra que la de la vida natural. Quan l'artista disposa les materies per a conduir-les a la nova finalitat, la forma li neix als dits.

Som habituats a desconèixer la realitat de la latència vital de la materia, i per això el nostre temps ha caigut en el pecat de fer d'ella una de les arts del dibuix. Els nostres monuments són, en realitat, millor que un ésser constructiu, un dibuix copiat amb pedra, una abstracció, una escenografia plàstica.

Es interessant observar aquesta aversió a la objectivitat del fet constructiu, que ha durat a través del Renaixement i que s'ha

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

accentuat al llarg del segle XIX. La preponderancia de les arts d'imitació, de la pintura especialment, són una conseqüència d'aquest fet. Quan la arquitectura esdevingué en el Renaixement romà una fantasía classicista, una decoració petria, una escenografia, la pintura representà tot seguit una major possibilitat creadora, i els grans genis s'acolliren a ella. Aleshores començà el gran segle de la pintura que ha perdurat fins tot el segle XIX i que és possible que ara acabi. Tothora la decadencia de l'art del pintar ha senyalat i senyalarà un renaixement arquitectònic. L'accentuació d'aquests mals en el segle XIX, s'explica per relació amb els corrents filosòfics. L'exuberancia del materialisme ha ofert la paradoxa més incomprendible, perquè ell ens ha conduit a totes les més noves abstraccions. L'home excel·lencia del segle XIX sols ha reconegut les realitats de la força. Ha fugit del lleó que mossega i ha tancat en presó a l'assassí que mata, però no ha

volgut reconèixer la llei de la pedra que cau en la arquitectura. Les ciències positives qui han avençat d'una manera formidable, han servit a les escoles d'arquitectura no pas per a fer entre l'alumne i la materia una penetració amorosa, per a que amb ella l'home reconegués les facultats reals d'aquesta i les elevés a la seva màxima possibilitat. Al revés, l'estudi de les ciències s'ha dirigit principalment a dotar al futur arquitecte d'una capacitat que li permetés evitar que el principi de gravetat de les materies li espatllés el projecte que feia a l'aula del costat.

El segle XIX ha estat en tots els ordres de la vida i en l'art també una lluita folla de l'abstracció contra la realitat. El positivisme no ha passat del pla de la teoria, i hem perdut un temps preciós, i el perdem cada dia, cada un d'aquests dies d'or de la nostra vida, que ens ofereix la meravellosa objectivitat del món sobre la qual, i no pas sobre res més, l'artista deu treballar.

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

No obstant, la forma és i serà sempre el resultat d'una realitat. L'abstracció no podria expressar-se sense referències a les formes reals, i la veritable creació no consisteix en inventar formes sinó en organitzar realitats, pensant que cada nova realitat creada portarà com a conseqüència i com a senyal de la seva vitalitat una forma.

L'organisme fet de la realitat material, tant bon punt neixi a la vida, tindrà al seu davant, per a resoldre, totes les circumstàncies que rodejen a l'ésser viu i per la relació amb les quals reconeixem la seva major o menor superioritat. Ço que ens circunda és el món de la nostra activitat d'homes i el germen de totes les formes que pren el nostre còs al llarg de la vida. Cada circumstància demana una actitud; cada actitud, com a acte vital, té una conseqüència que és la forma. L'existència és una activitat formal, així en els éssers vius com en els éssers construïts. Com la nau afua la proa per a fendre el seu element, el monument afua la

seva realitat utilitaria entre les circumstancies. La convivencia determina en la arquitectura una activitat formal inevitable i essent la feina de l'artista la d'eleva a categoria humana les realitats, és aquesta activitat mateixa ço que ha d'estilitzar.

La forma és per això una floració de la vida, una síntesi de les facultats orgàniques del material, la força i l'activitat anant cap al llur resultat expressiu, com l'arbre mostra l'esforç anyal en la flor, excel·lència de la seva vida.

Siguem humils constructors, en compte de vanitosos creadors de formes. No és pas en el nostre esperit on les coses passen, sinó en la realitat de la vida. La nostra reialesa sobre les coses seria una falsetat si les coses no tinguessin una realitat palpable. El nostre món no és el cervell sinó la terra, i tot ço que poguem fer aquí, per aquí i per l'altra vida, ens cal fer-ho a terra.

La vida és a tot arreu, i la forma del guerrier en la lluita, i la del bri d'herba en

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

la prada, tenen fonamentalment un sol origen. L'esperit no és un element productor, sinó una projecció de llum sobre lo real del món. Les formes són allí on hi ha la vida i cada ésser vivent té la seva propia, i ço que és deure de l'home no és pas crear, sinó millorar, excel·lir, ço que l'activitat vital li posa als dits.

En veritat, les formes d'art no són un ésser purament espiritual sinó una realitat dotada d'esperit i és, en efecte, l'esperit ço que l'artista infiltra a la forma al penetrar-la amb les seves substancies immortals, que la fan també immortal a ella.

IV.

LA CONVIVENCIA

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

DONÁVEM com a un dels senyals de vitalitat del còs arquitectònic, el de la seva relació amb les circumstàncies, el de la seva compenetració i al·liança amb ço que existeix al seu entorn, i fèiem derivar d'aquest corrent de comunicació de la arquitectura amb les coses, el dret d'ingrés d'ella en els reialmes del vivent.

Perquè la vida és justament un exercici de relació constant, de comunicació, de limitació activa. L'abstracte cau en el món i hi fa forat i resta com una illa morta en

el mar palpitant d'escumes, o com la pedra que cau en la prada, que deixa erm de tota vegetació l'espai que ocupa. Al revés, ço que és viu, millor que caure podríem dir que ingressa, que se suma, i s'al·lí amb ço que palpita al seu entorn, encadenant amb mil llaçades de relació, la seva presencia, amb la de les coses del voltant.

Aquesta és, essencialment, la vera posició de la arquitectura en el món, i el còs constructiu a l'ésser promogut a realitat hi deu anar proveit d'aquesta facultat de convivència, car si altrament, no passa d'ésser un còs abstracte, una plasmació espiritual o cerebral; seràn suprimides d'ell les possibilitats de la immortalitat que's contenen solament en el fet d'una facultat intrínseca de vida, amb totes les boques obertes per a nodrir-se de ço que té al seu entorn.

Aquesta facultat és la que porta en si la materia i és ella la que reb de les circumstancies el sistema d'organització que la porta a l'estat superior d'obra arquitectònica.

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

El monument és fill directe de la realitat de la vida, és el resultat de la facultat intrínseca de la matèria posada en relació amb el món. Ni passiva ni avassalladora, simplement harmònica, el desig de convivència disposa els membres del nou ésser constructiu. L'aresta per amor al vent, la vessant per amor a la neu, el gran finestral per amor a la ombra, la petita finestra meridional per amor al sol, la arquitectura és una continua condescendència gentilíssima, i a canvi de ella envers les circumstàncies; les circumstàncies li donen forma, i el sol li daura les gràcies, i la boira li embelleix i idealitza la seva presència.

La arquitectura és una suma d'actituds, dèiem, i cal afegir ara:—Una suma d'actituds de convivència, una sèrie d'actes d'harmonia, una aliança constant amb les coses que donen to al món. El ser viu nodrit dels medis exteriors, i així ella s'assegura la subsistència i així esdevé immortal.

Aquesta és la llei veritable de l'harmonia

arquitectònica, i el fonament de la seva bellesa. Tota oposició a aquestes lleis, produiria una lluita, i tota lluita un desacord. Direm que la lluita és una cosa bella?... De acord, però l'interessant no és que en el món hi hagi coses belles, sinó que sien belles les coses que en el món són necessaries i indispensables. El que cal per això, no és pas el que els homes se preocupin de fer belleses, sinó de exaltar les coses que són a categoria bella, i tot el que no sia això són atacs d'histerisme.

L'art és la excel·lència de la vida, l'ascensió de la mateixa a una categoria espiritual, i és aquesta realitat excel·lida de les coses i no el treball d'excel·lir-les ço que té interès, ço que realment guanya la immortalitat. Miquel Angel no és immortal perquè ja fa dies que és enterrat. Ço que és immortal són les pedres vivificades per ell: ho seràn mentre la pedra no's torni pols.

Ai, arquitecte, si hi pensessis una mica en que el teu monument dóna el lloc de la teu-

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

lada al sol i a la lluna, ja t'arrepentiries prou, davant de tan magestuosos espectadors dels teus finals de capçalera i dels teus pinacles tristois! Alces les cases pensant que no tens res a sobre ni a l'entorn, i cada dia passen les estrelles, i les muntanyes fan la sardana al voltant de la teva obra trista, feta de ciment cerebral. No en và el vellut de les pinedes creix sobre el llom dels toçals llunyans, i el sol daura la peluça avellutada estesa sobre les suaus ondulacions de la serra. Déu ha fet les coses germanes, i ha donat, a cadascuna amb la vida, el medi de la vida, que és la facultat de conviure; i et maravelles de la bellesa de la natura, sense pensar que la teva obra hi pot ingressar i que una teulada besada per la lluna, i una motllura feta perquè hi jugui el sol, és com la peluça dels pins que Déu va posar a les muntanyes per a fer del món una obra harmònica.

Cal no oblidar res, perquè tota la realitat existeix per a alcançar una harmonía suma.

Els astres i els vents, la llum i la color, l'aigua i el foc, són els col·laboradors de la teva obra. Ets el mestre d'aquests músics que toquen desesperadament sobre la terra, i cal que de tots els seus sons ne facis un acord. Pensa quan te posis a la feina, que ingresses en el món una cosa més, i per a fer l'obra no rumfis. Agafa la materia amb un grapat i posa't al centre de la natura i de la vida, amb el braç alt, perquè les coses exteriors passant damunt d'ella li donguin forma, i quan aixó sia fet, fes que el monument doni a les coses una nova sabor de vida, una calor d'humanitat, com el que dóna la casa llunyana del paísatge, amb els ulls de les finestres i la boca rienta del portal, o el que dóna la catedral massiça, a les verdes prades del nord, alçant la seva agulla en la finor transparenta de les boires, o el que donen als comellars graciosos de la costa mediterrania, les línies precises del temple grec.

I aixó perquè la casa en el paísatge, i la

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

catedral en la prada del nord, i el temple grec en la costa mediterrania hi floreixen com un arbre. Són una suma de circumstancies excel·lides, la síntesi humana del paísatge, i per aixó són immortals, perquè la seva vida és una floració a la que mil arrels obscures aporten la substancia.

V.
LA CONSTITUCIÓ

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

LA vida de l'edifici, és una realitat que a l'oposarse a les circumstancies pren la forma; mes per a la possible subsistencia d'aquesta actitud, cal una constitució acordada a l'acte que l'ésser arquitectònic realitza.

El fonament de la harmonía arquitectònica, rau en aquesta relació viva i continuada de les diverses potencies de la construcció; i és aquesta harmonía fonamental, el senyal infalible de la vitalitat de l'edifici. La vida és un corrent, que va de l'informe a

l'orgànic, de l'orgànic al formal, i del formal a l'expressiu i de l'expressiu a l'estètic. Els elements estètics, per tal, són absolutament inseparables d'aquestes causes que l'idealisme abstracte anomenaria enginyerils.

Cal, doncs, a l'edifici que s'és format com a conseqüència d'una actitud oposada a les circumstàncies exteriors, una sana i robusta constitució, una constitució talment suficient, que faci d'aquest acte d'oposició, un acte d'harmonía, de tal manera, que la acció de la matèria sia, per la sana disposició dels membres, una gimnasia enrobustidora. Tota lluita, tota oposició, comporta la fatiga i un vencedor i un vençut, mentre que l'harmonía, és la conversió de les energies en moviment, a jòc, a harmoniós equilibri, el qual suposa la subsistència de tots els elements en acció, la convivència de totes les energies latents.

L'arquitectura és, doncs, una latència harmoniosa, un estat de convivència de

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

les forces que en la actuació hi alcancen la categoria formal. Hi ha com una secreta força vivificant en aquesta reunió d'elements, que aportant quiscún d'ells una valor parcial, formen una suma on hi són comptades les darreres potencies de tots ells.

Es una multiplicació constant de facultats, la que troba la materia posada en jòc. La pedra orba, se perfila en arcada, i en columna. L'exercici afina la facultat i forma el còs i afina la forma que aquest pren en l'actitut. Aquí, i enlloc més que aquí hi ha el fonament de la bellesa de l'edifici, i aquesta resplendor de la realitat íntima, és la essència dels estils.

L'art és, doncs, un fet vital, un estat superior del vital, i sols pot partir de ço que és viu. La realitat d'on parteix l'arquitectura, germen de les formes, és inviolable com una cosa sagrada. Déu ha fet les muntanyes per a viure, i els arbres i les besties segueixen una llei que és l'ordre de la seva realitat, i si l'arquitectura manca a la llei

que la seva realitat li planteja, qualsevulga d'aquestes coses naturals li serà superior.

No oblidem l'ésser per la forma. La forma serà sempre una abstracció inferior a la Natura, quan ella no sia la resultant d'una realitat. La superioritat de l'art envers la Natura, no serà mai en l'ésser una cosa diversa d'ella, sinó ella elevada en un estat superior. L'ésser, doncs, és el que deu preocupar-nos i la seva constitució sana, que li assegura la vida i la latència. La possible subsistència de l'organisme té el seu senyal en l'harmonía, que dins la construcció pren el nom d'equilibri. Si les forces tinguessin veu, els monuments cantarien; i si poguéssim per un moment traduir a sò l'activitat de la matèria, seria fàcil comprendre que una sola veu desharmònica podria destruir la nostra obra, i que no seria pas ni mitjanament acceptable una simfonia, on el timbal i els platerets cuidessin d'ofegar el desacord de veus interiors. No obstant, ja fa anys que en l'Arquitectura, no hi ha res més

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

que timbal i platerets ornamentals, i l'acceptem, encara que considerem, en bon raonament, que la força és a l'arquitecte ço que és al músic el sò.

El nostre temps és barroerament preocupat dels efectes, i les arts, no progressen perquè elles són una exaltació del vital, i el vital és oblidat. Preferim les «postures» a les actituds, i sovint les confonem. Som excessivament educats de fòra, i bé ens cal reconèixer que la cultura ha ofegat un xic la humanitat. Cerquem en l'obra d'art, millor que una realitat nova, un efecte estètic, i judiquem les valors de l'art per una contínua comparança històrica.

Anem repassant els estils, i enganxem les crostes estilades damunt l'anèmia de les nostres construccions. Quan la moda passa, cau el crosticer, i l'organisme malalt ensenya els òssos tristos. Inútils són a la nostra viciada educació artística les grans lliçons de la història, perquè l'hem presa no com un troç de la vida, sinó com un espectacle.

Per això restem insensibles davant la lliçó muda de les superbes catedrals gòtiques, contra les quals se giraven un dia les ires novoclàssiques; mes ni una pedra fou tocada perquè una sola pedra hauria llençat el pes enorme de la seva realitat damunt del violador de la llei. El tristíssim enginyer qui presentava en aquells dies al Saló de París un projecte de destrucció de les catedrals, pel mitjà del desbasament de les llurs pilastres, feia l'elogi més gran que d'elles pugui fèr-se, i bé cal considerar-lo avui com un veritable antecessor de Viollet le Duc. Inviolables elles, han arribat sence-res fins els nostres dies, al revers d'aquella arquitectura novoclàssica que quan vingué la moda pseudo-gòtica del romanticisme no li costà gaire de canviar les formes rectilínies del clàssic per les formes ornamentals lobulades de l'art medieval.

Aquesta és una de les més clares lliçons de la historia, i ella vé en favor del principi que aquí sostenim, segons el qual el pro-

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

cès arquitectònic sempre invariable comporta una realitat material enfront, d'una circumstancia que dóna l'actitut. Una actitut que dóna una forma; i forma i actitut que demanen una constitució forta per a persistir. La forma persistent és un element expressiu, i en l'element expressiu és allí on solament podem trobar la possibilitat estètica.

VI.
L' EXPRESSIÓ

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

TOTES les coses del món porten en elles una fatal expressió. Si la forma és una conseqüència de la vida, la expressió és una infalible conseqüència de la forma. Hi ha entre l'home i les coses del món exterior una comunicació constant de la qual el nostre esperit se nodreix, i si en veritat és l'esperit, com hem dit, el que projecta la llum sobre les coses, no és menys veritat que si les coses no fossin realment expressives, l'esperit, pel camí dels ulls, no arribaria gaire endins de la seva comprensió.

La forma de l'arbre expressa el seu acte vital, la seva qualitat material, la seva posició dins l'espai. Les muntanyes expressen per la forma de les llurs vagues el succés de la seva funció i de la seva destrucció. La forma és el resplendor de la activitat vital i l'expressió és l'efecte d'aquesta resplendor en nosaltres.

Es en aquest punt on en realitat hi ha el lligam que uneix l'home a la realitat exterior. Dins de la vida, la nostra posició mateixa ve advertida i percebuda per totes les expressions dels elements que tenim a l'entorn. No hi ha en nosaltres lliçó més fonda que la de l'expressió de les coses i el nostre món espiritual és tot fet de semblances i comparances apoiades sobre l'expressió de les coses.

Com tot ésser natural, el còs arquitectònic, a l'arribar el moment de la seva constitució orgànica, pren una forma i produeix immediatament l'expressió de la seva vida. La rústega cabanya del bosqueter, la masía

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

solitaria del camí, l'angar enginyeril, el pont de ferro... tots aquestos éssers arquitectònics com a éssers vius, venen a sumar l'expressió de la llur realitat i la de tots els altres éssers naturals. De manera, que la materia a l'ésser conuida a l'estat ascensional d'arquitectura pren una realitat vital i s'expressa com les coses vives del món natural, amb el seu mateix llenguatge, i explica simplement ço que ella és. No som per tant encara en el moment estètic de la Arquitectura, sinó simplement en el moment vital de ella. Per a arribar al moment estètic caldrà elevar aquesta expressió «natural» a una categoria «espiritual». Donat l'ésser, elevar-lo a la seva màxima possibilitat; donada l'expressió natural, fer d'ella una expressió humana.

Per això és necessari distingir entre aquestes dues expressions, i els termes de la distinció són naturalment en els caràcters de la seva relació amb nosaltres. Les formes naturals com a resultancia fatal de la vita-

litat de les coses.—I cal incloure les formes de la Arquitectura abans del moment estètic, dins d'aquesta categoria—s'expressen als sentits. Les formes espirituals, les formes estètiques, s'expressen a l'esperit. Les primeres criden i les altres dialoguen. Aquesta és la diversitat fonamental que hi ha entre elles, aquesta és la diversitat fonamental que hi ha entre l'Art i la Natura, entre la tan vanament discutida «expressió estètica» i «expressió natural».

La Arquitectura és, doncs, un fet vital elevat a categoria espiritual. L'arquitecte qui ha promogut a la realitat un còs arquitectònic, promou l'expressió natural d'ell a una categoria humana. Així el fet va seguint tot un procés de creació. De la materia informe a la organització, de l'orgànic a l'estètic. Es en aquesta integritat del procés arquitectònic, qui pobla realment el món de un nou ésser estètic, on hi ha la potencia creadora de la Arquitectura i la seva superioritat damunt de les altres arts plàstiques,

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

per quant aquelles, en realitat no aporten al món un ésser, sinó que simplement se limiten a elevar a categoria espiritual l'expressió de les coses naturals.

El sistema d'aquesta expressió estètica, és a l'arquitecte igual que al pintor: donada la cosa natural, humanitzar-la; únicament que en el cas de l'arquitecte, aquesta ascensió se produeix en el mateix ésser, mentre que en el cas del pintor, l'espiritualització de la cosa natural resta exterior a ella mateixa i aïllada del fet vital que li ha donat motiu. El quadre és per això l'expressió de la cosa llunyana. La Arquitectura és la cosa mateixa humanitzada. L'interès humà de l'Art no està en crear expressions belles de les coses reals, sinó en fer aquestes bellament expressives. Es millor fer ço que existeix més bell, que no pas crear expressions i modalitats belles de lo existent.

¿I per quins camins se desenrotlla en aquest punt la funció de l'artista?... Realment, és de natura ben delicada l'especulació so-

bre a aquest moment, i bé caldrà recalcar el mot «especulació» a fi de que les nostres observacions no sien preses a tall de sistematització.

Perquè convé considerar que la posició de l'artista qui ve a donar una categoria espiritual a la expressió natural de les coses, no fa més que accentuar i aprofundir pel mitjà de l'acusació, aquelles llaçades que uneixen l'home a les coses; unitat que, com hem dit, provenia de la expressió d'elles. Acusar la realitat expressiva de les coses, per a que's filtrin a l'esperit de l'home. Que el còs formal no's limiti a ésser formal, sinó que parli explicant la seva forma, la seva constitució. A l'ésser viu, per a tenir un grau de proximitat a nosaltres li manca la paraula que expressi el seu sentit; i la paraula dels còssos és la forma. Que la imprecisió de les formes provinents de la constitució del còs arquitectònic devingui clara als ulls de l'home, i el seu raonament; i l'esperit entendrà. Per això entre la Arquitectura i l'enginyeria hi ha una gran diferencia, car la pri-

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

mera s'explica i la segona es limita a ésser.

L'arquitecte en aquest punt del seu treball té dos punts fonamentals a considerar, que representen els dos mons que ve a posar en relació, l'Home i l'Edifici. L'expressió de l'un a l'alcanc de l'altre, la veritat del fet traduïda en llenguatge entenedor del qui contempla. Aleshores entre l'un i l'altre se estableix allò que sols pot establir-se entre els esperits: el Diàleg.

La llei i el comportament a seguir en aquest afer delicadíssim és a tots els grans monuments arquitectònics. La realitat d'ells correspon a la visió de l'home. L'entaulament corbat del temple hel·lènic, el gonflament de la columna, són mostres evidents de la realitat arquitectònica posada en harmonia amb l'home. L'ésser nou compleix integrament amb la llei de convivència necessària a la vida, i per això veiem que si en l'hora de la formació del còs, modela sa forma al grat dels elements naturals, a l'hora de la formació de la espiritualitat llur, modela

els seus elements expressius al grat de la condició humana, a la qual vol ingressar.

La columna espiritual, no és sols la columna que aguanta, sinó la que aguanta i explica el seu esforç. Si per a explicar-se a l'home, cal estrafer la seva realitat, a fi de que ell la vegi tal com és, això serà ben fet, perquè si el còs arquitectònic afua l'aresta per a conviure amb el vent, justa cosa és que afui la forma per a conviure amb ell.

L'ull de l'home i la raó de l'home, són pel còs arquitectònic, en aquesta hora de la seva formació, elements amb els quals ha de conviure. La mateixa llei d'harmonia que's produeix al cercar la convivència amb els elements naturals és la que regeix aquí, i si l'esperit vol la paraula i l'ull la visió de la realitat, caldrà a l'arquitecte fer alçar la veu als fets constructius, més de lo que a ells els cal, per a que l'home la senti, i estrafer la realitat, per a que a l'ull de l'home li aparegui tal com és.

Aquest és el ver principi de la expressió

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

artística i en ell acaba en realitat el procés arquitectònic, pel qual les pedres adormides de la muntanya han esdevingut éssers espirituals capaços per a la convivència amb les coses naturals i capaços també per a dialogar amb l'home.

Ell per això ingressa en la vida, i és amb els éssers naturals capaç per a la vida i amb els éssers espirituals capaç per a l'immortalitat.

VII
LA BELLESA

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

LA bellesa de l'edifici és cosa que no correspon a l'activitat de l'arquitecte, mal sien la majoria dels arquitectes preocupats únicament de la bellesa de l'obra llur. La bellesa és essencialment un resultat, és la conseqüència immediata del fet vital expressat. De manera que la feina del constructor acaba en el punt en què, pel mitjà de la expressió, posa el monument en relació amb l'home.

Ens hem preocupat massa de la bellesa, i la nostra educació artística ha sigut en

aquest sentit absolutament fatal, per quan pot dir-se que tota ella no ha tingut altra fi que la d'alcançar-la. D'aquí el constant acudir a la historia, el continuat exemplari del passat, l'acolliment esporuguit a les fórmules alcançades per les velles civilitzacions. Tota l'ideologia estètica dels nostres temps no representa res més que un escarç encaminat a definir-la i a lograr-la. Els seus caràcters d'universalitat han conduït la crítica a un eclecticisme sense suc ni bruc, i hem deduït d'aquí, que l'interessant no era pas que les coses siguessin vives, sinó que siguessin belles, com si ço que no és viu, ço que no és, pogués en realitat existir, amb bellesa o sense.

La Bellesa ha sigut i és encara avui una d'aquestes idees que amoïnen als homes sense cap necessitat de que els homes s'hi amoïnin. El platonisme aplicat a les coses que pesen i cauen i es trenquen. La general ideologia volent governar el concret. L'esperit barallant-se amb la materia

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

en compte de fecundar-la. El divorci de dues coses que necessiten el més estret consorci per a viure. L'abstracte a batzegades contra la realitat. La materia conduida a l'expressió de les coses cerebrals sense substancia, i al fons la vida desorganitzada, els éssers constructius anèmics, encroscitjats de bellesa, ofegats sota el barniç inútil, i la ciencia esmersada en fer aguantar les pedres enlaire per a obeir al cervell.

Hem començat pel capdavall i el procés constructiu, en compte d'una funció orgànica, s'ha convertit en una desorganització de les realitats. L'Idée feta amb pedra ha sigut l'ideal de l'arquitecte, i el medi de plasmar l'idea ha sigut el dibuix. Per això l'arquitectura és avui un dibuix copiat amb pedra.

En compte de ser l'esperit el qui anés a fecundar i a posar en moviment la facultat de la materia, elevant aquesta facultat a una categoria espiritual, fent de la pedra un ésser que, com la catedral gòtica o el tem-

ple grec, dialogui amb l'home, el que s'ha fet ha sigut anorrear aquestes facultats doblgant la pedra a un esclavatge inútil. Tot ha mort des d'aleshores dins el sepulcre de les apariencies, i en compte d'un nou ésser, el que ens han donat és un pot de possibilitats harmòniques en conserva.

No t'esveris, arquitecte, que tu tot el més que faràs serà donar l'impuls a la roda, però el moviment no ets pas tu qui el farà. El moviment és essencialment contingut en la materia i en la forma concreta del volant. Així la Bellesa no és cosa que estigui al teu alcanç. Tu no pots passar de donar a les materies una possibilitat de vida i d'expressió, i deixa de banda la vanitosa creació de la bellesa, perquè la bellesa és el resplandor de la salut de l'ésser que tu has organitzat, que tu has fet expressiu, i són les pedres i les columnes i el sol i el cel i les teulades ço que la produeix, no pas tu, per més que t'amoïnis.

¿Per ventura la mare pot donar la bellesa

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

al fill, que pareix?... ¿Gosaràs a atribuir-te la gràcia de la filla que has engendrat? ¿No és de sa carn i de sa vida solament d'on li pervé?... Talment el teu edifici, arquitecte. Tu has promogut en la matèria un estat de vida expressiu, i ço que d'aquest estat resulta no ets pas tu qui ho ha fet, ni ets pas tu qui podràs mai fer-ho. És la nova vida, el nou ésser, que viu independent de tu el que la produeix; i sinó, prova de treure-li.

Si vols treure la bellesa al Parthenón, no podràs. Ni que en sies l'autor, no podràs. Caldrà que li destrueixis la vida, però llevar la vida no és el mateix que llevar la bellesa. És igual com la gràcia en ta filla. La mataràs, però no li llevaràs la gràcia. Això vol dir que la bellesa és una qualitat intrínseca de l'edifici, que viu i existeix, perquè ell és viu i existent, no perquè tu l'hagis posada; i per això, si pensem que la bellesa és una conseqüència dels éssers vitals, veurem que és impossible donar vida a la idea abstracta de la bellesa; sols la follia

dels homes podria reduir a una abstracció una cosa viva.

Res existeix sense el precedent de la vida, i la bellesa, per tant, no existeix només que allí on la vida hi és. Les formes del món natural són belles perquè són un resultat de l'activitat vital de les coses. Així les formes d'art, que són fetes de la materia elevada a una categoria espiritual, no poden ésser belles sense ésser promogudes a un estat vital.

Cal promoure la vida espiritual entre les coses, i no escarraçar-se més en fer coses belles. Fecundem d'esperit la realitat, i ço que pervingui d'aquesta copulació no és cosa que ens hagi de preocupar, perquè els fets són fatals, car tan bon punt acaben de néixer ja duen conseqüències de valor intrínsec.

La feina de l'artista no és la de fer la Bellesa, sinó la d'elevant les coses de la Natura fins a l'home, dotant-les d'una vida superior i fent-les expressives, parladores, ente-

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

nedores al nostre esperit. Cuida't de la salut de l'edifici, i fes que sia, per la seva forma, un ésser qui constantment ens doni idea de la seva existencia. Això serà veritablement enriquir el món amb un nou ésser. L'altre, serà acumular dibuixos d'idees i intents d'efectes sobre una canada morta.

Damunt d'ella, i a l'entorn d'ella, la lluna i les estrelles, el sol i el vent, l'arbre i el riu, hi passaràn indiferentment, i, en compte d'enriquir la vida, el que faràs serà posar una clapa erma sobre el món, una cosa cerebral, al pas impertorbable de les coses vivents, entre les quals ha de pendre lloc tota creació veritable.

POST SCRIPTUM

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

AQUESTES «Meditacions sobre l'Arquitectura», han sigut escrites sense altre propòsit que el d'arxivar unes quantes idees que podrán ésser velles o noves—si idees noves hi hagués—però que, indubtablement, són riques en conseqüències.

No hem cuidat ni poc ni molt d'exprémer-les ni de seguir-les al llarg de tota la seva extensió, perquè, ni tenim preparació suficient per aquestes excursions ideològiques, ni ens proposàvem tampoc d'anar més enllà del que hem anat.

Caldría potser una comprovació de la realitat dels principis aquí apuntats, de cara a la indiscutible lliçó dels grans exemples de l'història de l'Arquitectura, i com sia que aixó és cosa que entra de ple en el camp de les nostres escasses coneixences, és molt possible que ho fem un dia o altre, amb l'ajuda de Déu.

Hem procurat traçar aquí el procés arquitectònic, des de l'estat natural de les matèries a l'estat espiritual de l'edifici, passant per l'orgànic i per l'expressiu.

Hem mostrat el còs orgànic convivint amb els éssers naturals i l'ésser arquitectònic en comunicació amb l'home. Aquests dos estats ens han donat idea de la possibilitat que hi ha, en la matèria arquitectònica-ment organitzada, de subsistir en la vida material i d'alcancar amb els éssers espirituals la immortalitat.

Creiem de tot cor que ço que diem és veritat; prediquem amb tot el cor aquesta doctrina estètica. Potser la manca d'il·lus-

---

MEDITACIONS SOBRE LA ARQUITECTURA

---

tració ens priva d' altres punts de vista que ens donarien idea de la nostra equivocació, mes no ens sabem moure d'aquí on som, perquè des d'aquí on som ja tenim prou camp per córrer mentre siguem vius. Per altra banda, si fogim de les nostres clares realitats, bé caldrà que anem a les idees, i en veritat, ens plau sentir la petja que toqui a terra i sentir a la planta una mica de formigor d' arrel que ens recordi que de la terra som sortits i que Déu a l'alçar-nos de la terra fins a ell, féu ço que nosaltres fem en l' obra d' art, a l'alçar fins a l' altura del nostre esperit la materia orba.

Que l' art és fet de pedres i de colors i de sons i de paraules, i que les paraules i els sons i els colors i la pedra són el que porta en si, com una qualitat intrínseca, la Bellesa. Que la feina de l'artista és la de desvetllar aquestes possibilitats pel mitjà d'una vida nova donada a elles, posant aquesta vida en comunicació amb l' home. I que la Bellesa és una conseqüència d'aquest fet.

INDEX

INDEX

	<u>Pag.</u>
I. De l'home a la Natura i de la Natura a la Arquitectura .	9
II. La Vida	17
III. La Forma.	29
IV. La Convivència	39
V. La Constitució	49
VI. L'Expressió	59
VII. La Bellesa.	71
Post Scriptum	81

AQUEST LLIBRE DEN JOAQUIM FOLCH I TORRES,
SETÉ DE LES PUBLICACIONS DE «LA RE-
VISTA», FOU ACABAT D'ESTAMPAR
EN ELS TALLERS DE LES «ARTS
GRÁFIQUES» DEN JOAN CO-
MAS EL DIA DARRER
DE GENER DE
MCMXVII

EXCLUIDO DE PRÉSTAMO

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA
DE BARCELONA

BIBLIOTECA Res. Mar.

REG. 42.410 015

SIG. 72.01.Fol

~~85~~ 85-

PUBLICACIONS DE «LA REVISTA»

N.º 7

UNA PESSETA